

Azərbaycan Respublikası Medianın İnkişafı Agentliyi

Azərbaycançılıq ideyasının təbliği

Faiq Ələkbərli
dosent, fəlsəfə üzrə
fəlsəfə doktoru

IV Yazı

"Şehidləri, dilləri, soyları bir olan bu qardaşların hər ikisi istiqalə qovuşmayana qədər türkün tam zəfərindən danışmaq mümkün deyil", 4 dəyən Cəfəroğlu qeyd edir ki, Azərbaycan və Türkiyə türkləri eyni soyu və dili paylaşdıqları halda, bəzi tədqiqatçıların (R.Qurşunluzadə və b.) M.F.Axundzadəni ecnəbi kimi təqdim etməsi anlaşılmalı deyil: "Bu hər bir Azəri türkünü nə qədər mütəəssir ələyirsə, eyni dərəcədə də bir soydan olan, bir dili paylaşan iki qardaşın – Azəri və Anadolu türkünün ortaq ədəbiyyatı, dil və mədəniyyətini parçalamağa rəvac verir və təbii ki, məhz bu səbəbdən də hər iki tərəfdən olan türkləri esla məmnum etməyəcəkdir. Mirzə Fətəli eslə və nəslən bir türk olduğu halda onu Türkiyə mühitinə ecnəbi bir müəllif kimi tanımaqdan güdülen məqsəd nədir? Anlaşılması ən çətin olan məsələ də elə budur. Əgər məqsəd Azəri türk müəlliflərini Anadolu mühərrirlərinə, Azəri türklərini isə Anadolu türklərinə ecnəbi kimi tanımaqdırsa, belə olan surətdə Füzuli və Nəsimi kimi böyük türk şairlərini də sadəcə "ecnəbi" Azəri mühitinə daxil edərək onları ümumtürk mədəniyyəti sahəsindən kənar saxlamaq lazımdır. Halbuki elə dünən Ulu Qazinin göstərişi ilə Ankarada toplanan ilk türk tarix qurultayında türk birliyinin ana vətəni, mənşəyi, mədəniyyətinin və ümumiyyətlə, bütün mövcudyyətinin qətiyyəni "ayrılıq və qeyrilik" güdülmədən bir küll halında araşdırılması ilə bağlı qərar verilmişdir. Bu gün isə İstanbulda Qurşunluzadələr "reklamçıların" təşviqi ilə türk birliyini "ecnəbi" kimi bölücü kəlmələrlə təfriqəyə uğratmaqda davam etməkdədirlər".5

Bu onu göstərir ki, həmişə Türkiyə və Azərbaycan türklərini yalnız dışardan deyil, içəridən də bir-birindən ayırmağa xidmət edən qüvvələr olmuşdur və bu gün də var. Türkülüyün düşməni olan bu qüvvələr heç bir zaman türk millətlərinin birliyinə sevinməmiş, daima onlar arasında nifaq salmağa çalışmışlar. Biz bunu keçmiş tarixdə Teymurlar və Bəyazidələr, Şah İsimayıl və Sultan Səlimlər, Şah Təhmasiblər və Sultan Süleymanların nümunəsində çox görmüşük. Biz bunun 20-ci əsrin əvvəllərində də, Cümhuriyyət

Bütün dünya bilməlidir ki, Azərbaycan Cümhuriyyətinin yaranması təsadüfdən baş verməmiş, bu bir millətin təbii haqqı şəklində meydana çıxmışdır. Ə.Cəfəroğlu yazır: "Elmi münasibətin millətlər arasında gündən-günə sıxlaşması və bir-birini bu səbəb ilə daha çox tanıya bilməsi əvvəlcə böyük millətlərin mövzu daxilində qalan yurdumuzun artıq müstəqilən tədqiqini bir zərurət olaraq tələb etməkdədir. Öz-özünü şəxsən tədqiq etməyən millətlər başqa millətlərin etnoqrafik tədqiqi mövzusunda başqa bir şey olmamışdır. Halbuki Azərbaycan bu ibtidai dövrəsini artıq üzərindən atmış və qapısını da elmi kapitülasiya-

olaraq qalmamış, eyni zamanda İslam din və etiqadını baltalayan və təhqir edən bir ünsür olaraq tələqqi edilmişdir". 8

Ə.Cəfəroğlunun təbrincə desək, bu dövrdə Zakir rusların milliyyətçiliyini məhəlli (Quzey Azərbaycan) türk başçıların etrafında apardığı oyunların qurbanı olmuşdur.9 Cəfəroğlu yazır: "Azərbaycanın ən milliyyətçiliyini şairlərindən biri olan Zakir düşməni Rusa qarşı qətiyyəni boyun əymək istəməmişdir".10 Cəfəroğlunun fikrincə, 19-cu əsr Azərbaycan maarifçilərindən milliyyətçiliyini, istiqalətçiliyini H.Zərdabi isə azəri türkləri arasında birinci olaraq çarizmin Güney Qafqazda rus-

istiqlal ideyası önündə böyük maneə olacağını açıq şəkildə görürdülər. Onlar milli varlığın təsdiqi yolundakı mübarizədə yeni bir cığır açdılar və milli mədəniyyət üçün yorulmadan çalışdılar".14 Ə.Cəfəroğlu daha sonra qeyd edir ki, ümumilikdə 1-ci rus inqilabı Azərbaycanın həm mədəni tərəqqisi və milli ədəbiyyatının inkişafı, həm də milli məfkurənin formalaşması baxımından böyük bir mərhələnin başlanğıcı olmuşdur: "Bu tarixdən etibarən nisbətən daha geniş nəfəs almaq imkanı qazanan Azərbaycan türkləri siyasi və məfkurəvi təşkilatlanma istiqamətində olduğu kimi, milli ədəbiyyat, teatr, musiqi, mətbu-

Əhməd Cəfəroğlunun dünyagörüşündə azərbaycançılıq, istiqalətçilik və maarifçilik

dövründə və Cümhuriyyətin işğalından sonra da şahidi olmuşduq. Bu gün də Türkiyə və Azərbaycan birliyinin, ilk növbədə siyasi, iqtisadi və hərbi, daha sonra dil, soy, mədəniyyət və s. sahələrdə birliyin baş tutması üçün əlindən gələni edən daxili və xarici qüvvələr vardır.

Eyni zamanda, o, 1960-1970-ci illərdə qələmə aldığı bir çox əsərlərində ("Azəri ədəbiyyatında spekulasiyaçılıq", "Şair Şehriyar", "Azərbaycan ədəbiyyatı", "Bilinməyən tərəfləri ilə usta Fuad Köprülü", "Sovetlər Birliyi türkoloji araşdırmalarında rus kəltür üstünlüyü davası" və b.) Azərbaycan mədəniyyətinə və fəlsəfəsinə aid çox dəyərləri mülahizələr irəli sürmüşdür.

Ə.Cəfəroğlu hesab edirdi ki, dünya ictimaiyyəti qarşısında Azərbaycanın istiqalət davasının siyasi yönə yanaşı, elmi istiqamətdə də aparılmasına və əsaslandırılmasına ciddi ehtiyac var.

ondan çoxdan bağlamışlar".

Cəfəroğlu 1932-ci ildə nəşr olunan "Azəri ədəbiyyatında istiqalət mücadiləsi iszləri" silsilə məqalələrində yazırdı ki, Qafqazın və Quzey Azərbaycanın Rusiya tərəfindən işğalı, həmin işğaldan dərhal sonra Azərbaycan türklərinin başladığı milli mücadiləsi qanlı yazılmalıdır.6 O hesab edir ki, çar Rusiyası Qafqazı, o cümlədən Quzey Azərbaycanı işğal etdikdən sonra əski örf, adət və şəriət yerinə yeni rus "zakon"larını qoyması yerli-məhəlli Türk həyatı üçün böyük bir təzad təşkil edirdi.7 Bu anlamda da, Cəfəroğlunun fikrincə, çarizmə qarşı mücadilədə milli adət-ənənələrə bağlı istiqalət duyğusu ilə yanaşı İslam dini də çox ciddi, mühüm yerə malik idi: "Ruslara qarşı yeganə irəli atılacaq təhrikkar (ən mühüm) şüar İslam dini idi. Zira, ruslar məhəlli əhali nəzərində sırf istiqalət düşməni

laşdırma siyasətini sezməmiş, "Əkinçi" də milləti hüquq və haqq davasına cəlb etməyə çalışmış və uzun illər ağır mücadilələr apararaq buna nail olmuşdur.11

Ə.Cəfəroğluna görə, 1-ci Rusiya inqilabı (1905) Azərbaycan türklərinin milli özünüdərk prosesində mühüm rol oynamışdır. Milli oyanışın inkişafında isə milli mətbuatın aparıcı qüvvəsi olan "Həyat", "İrşad" və "Füyuzat" kimi qəzet-jurnallarda milli, islami və bəşəri yazılarla çıxış edən Ə.Ağaoğlu və Ə.Hüseynzadə olmuşdur.12 Cəfəroğluya görə, xüsusilə də Hüseynzadə türkləşmək, avropalaşmaq və islamaşmaq üçlü məramı ilə milli istiqalət fikri mücadiləsinin "Ana Yasası"ni meydana qoymuşdur.13 Cəfəroğlunun

"Bu iki azəri-türk ziyalısı dövrün münəvvər və milliyyətçiliyini öz mətbuatları vasitəsilə yayarkən, cəhalət və təəssübkeşliyin milli inkişaf və istiqalət ideyası önündə böyük maneə olacağını açıq şəkildə görürdülər. Onlar milli varlığın təsdiqi yolundakı mübarizədə yeni bir cığır açdılar və milli mədəniyyət üçün yorulmadan çalışdılar"

fikrinə görə, onlar mətbuatda milli fikrin inkişafına xidmət etməklə yanaşı, işini ehtiyatlı tutaraq təcridi təkamül yolu ilə getməyə daha çox üstünlük vermişlər. Belə ki, milli ideya onlar tərəfindən mətbuatda müəyyən üsul və sistemə tabe tutulmadan daha çox rəmz və işarələrlə ifadə olunmuşdur: "Bu iki azəri-türk ziyalısı dövrün münəvvər və milliyyətçiliyini öz mətbuatları vasitəsilə yayarkən, cəhalət və təəssübkeşliyin milli inkişaf və

at və maarif sahələrində də böyük addımlar atmaq imkanı əldə etmişdilər".15

Əhməd Cəfəroğlunun fikrincə, milli istiqalət məfkurəsinin, milli ideologiyasının inkişaf tapmasında, "həqiqi milliyyətçiliyin geniş yayılmasında" M.Ə.Rəsulzadə və onun baş redaktoru olduğu "Açıq söz" qəzeti mühüm rol oynamışdır.1 Belə ki, Rəsulzadənin öndərliyi ilə ilk dəfə, həmin qəzetdə öz əksini tapan ideyalar get-gedə bütün Azərbaycan türklüyünü əhatə etmişdir. Cəfəroğlu yazır: "Onun "Açıq söz" qəzeti ilk dəfə milli cərəyanı ardıcıl və şüurlu sistem halına saldı, milli mövzunun geniş oxucu kütləsi arasında bir ilham mənbəyinə çevrilməsinə imkan yaratdı". 2 O yazırdı: "Bu gün milliyyət hissi ilə yaşayan Azəri gəncliyi arxada qalmış 28 mayıs üçün çarpışmalara davam etməkdədirlər. Onlar qırmızı rusları məğlub etməyə, Azərbaycanı yenidən özünün hür və müstəqil bayrağına qovuşdurmayana qədər bu milli mücadilədə bir anda olsun əl çəkməyəcəklər. Bu Azəri türkünün haqqı və hər bir türk oğlunun vəzifəsidir. Bu haqqı inkar edən varsa, bizdən deyildir".3

Cəfəroğlu 1960-cı ildə "Mücahit" dərgisində nəşr olunan "Azərbaycan Cümhuriyyəti" məqaləsində yazırdı ki, bu Azərbaycan Türk Cümhuriyyəti tamamilə demokratik olub hakimiyyəti hüduzsuz və şərtsiz millətə vermişdir. Bu cümhuriyyətdə bütün dinlərə, millətlərə münasibətdə tolerantlıq nümayiş etdirilmiş və himayədarlıq göstərilmişdir. Cəfəroğlu yazırdı: "Azərbaycan onu sevən və onu qoruyan hər kəsin vətəni kimi idi. Qardaş Türkiyəyə qarşı iqrən kəltürçə və dilçə bağlı olduğu kimi, Qafqaz daxilində qurulan Gürcüstan, Şimali Qafqaz və Ermənistan cümhuriyyətləri ilə də yaxşı münasibətdə idi. İnsanı və ulvi qayələri ilə qurulan Cümhuriyyətin ən böyük qayəsi istiqalətə sadıq tam bir varlıq olmaq idi. Türklük qayəsindən bir an üçün olsun belə ayrılmamışdır". 4

Azərbaycan Respublikası Medianın İnkişafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə çap olunur